

NICOLAU PRIMITIU GÓMEZ SERRANO

Memòria privada
i consciència valencianista

Alaitz Zalbidea Berenguer

NICOLAU PRIMITIU
GÓMEZ SERRANO

MEMÒRIA PRIVADA
I CONSCIÈNCIA VALENCIANISTA

NICOLAU PRIMITIU
GÓMEZ SERRANO

MEMÒRIA PRIVADA
I CONSCIÈNCIA VALENCIANISTA

Alaitz Zalbidea Berenguer

UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

Aquesta obra ha obtingut el Premi Joan Coromines d'Investigació Filològica, Històrica o Cultural (2018), convocat per la Societat Coral El Micalet amb la col·laboració de la Universitat de València. El jurat va estar integrat per Vicent Anyó Garcia (Ajuntament de València), Josep Ferrer i Costa (Fundació Pere Coromines), Joan Rafael Ramos Alfajarín (Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana), Maite Simon Méndez (Publicacions de la Universitat de València) i Josep Guia i Marín (Societat Coral El Micalet).

Aquesta publicació no pot ser reproduïda, ni totalment ni parcialment, ni enregistrada en, o transmesa per, un sistema de recuperació d'informació, en cap forma ni per cap mitjà, sia fotomecànic, fotoquímic, electrònic, per fotocòpia o per qualsevol altre, sense el permís previ de l'editorial.

© Del text: l'autor, 2019

© D'aquesta edició: Publicacions de la Universitat de València, 2019

Coordinació editorial: Maite Simon

Maquetació: Celso Hernández de la Figuera

Coberta:

Il·lustració: Nicolau Primitiu al seu despatx. (Recreació a partir de una fotografia de l'arxiu familiar)

Disseny: Celso Hernández de la Figuera

ISBN: 978-84-9134-452-0

Dipòsit legal: V-3068-2019

Impressió: Primag Artes Gráficas S.L.U

*A la meua família, als meus amics
i a la meua xiqueta volguda*

ÍNDIX

PRÒLEG, per Antoni Ferrando	11
INTRODUCCIÓ	15
1. LA MEMORIALÍSTICA CATALANA DE L'ÈPOCA CONTEMPORÀNIA: UNA PERSPECTIVA HISTÒRICA	17
1. Segles XVIII-XIX	17
2. El segle XX	20
2. L'EXCEPCIONALITAT: NICOLAU PRIMITIU GÓMEZ SERRANO	27
1. L'autor	27
2. Els dietaris (1916-1956)	30
3. Decàlegs i nòtules (1950-1971)	43
3. EL TOM <i>VARIA I</i> (1934-1935)	45
1. Context sociocultural	45
2. El manuscrit	47
3. Unes pàgines íntimes i quotidianes	49
4. Testimoni del valencianisme cultural: Lo Rat Penat i Proa	51
5. La visita de Pompeu Fabra a València el 1935	63
6. Apunts toponímics	65
7. Nacionalisme i llengua	70
7.1 Els límits de la nació	70
7.2 La llengua nacional i la seua codificació	74
7.3 Les lliçons lingüístiques de Nicolau Primitiu	82
8. El model lingüístic	84
8.1 Ortografia i gramàtica	84
8.2 Lèxic	88

4. CONCLUSIONS.....	95
APÈNDIX.....	99
<i>Dietari I</i> (1932-1933-1934).....	101
<i>Varia I</i> (1934-1935).....	104
<i>Varia I</i> (1936).....	131
<i>Dietari II</i> (1938-1939).....	133
<i>Dietari VI</i> (1947-1951).....	134
<i>Dietari VII</i> (1952-1956).....	136
<i>Nòtules</i> , llibre LII.....	137
<i>Nòtules</i> , llibre LIII.....	137
BIBLIOGRAFIA.....	141
ÍNDIX ONOMÀSTIC.....	145

PRÒLEG

El llibre que el lector té a les mans, *Nicolau Primitiu Gómez Serrano: memòria privada i consciència valencianista*, examina una de les múltiples facetes de la tasca valencianista de don Nicolau (1877-1971), concretament, la de dietarista. El llibre se centra en dos anys, 1934-1935, de l'extens dietari que el patrici valencià va anar escrivint entre 1916 i 1968. És un dels poquíssims dietaris que s'han escrit en valencià després del segle XVII. Per l'extensió, és comparable al del baró de Maldà. D'ací la seua rellevància des del punt de vista de la història de la llengua. L'autor l'intitulà *Vària*, perquè de fet és la plasmació escrita de vivències quotidianes de la més diversa índole. Ja n'havien donat notícia Emili Casanova i Josep Daniel Climent. Era inajornable tornar-hi. I ho ha fet Alaitz Zalbidea Berenguer, un dels besnets de don Nicolau.

Alaitz Zalbidea és un jove filòleg format a la Universitat de València (2014), on es doctorà amb una versió acadèmica i més extensa del treball que presenta ací, que meresqué la qualificació de *Cum laude* i la Menció internacional (2019). Ara és professor de valencià a la Universitat Cardenal Herrera Oria, CEU Sant Pau, de València, i a l'Escola d'Adults de la Poble de Vallbona. Des dels anys d'estudiant, demostrà un gran interès pel perfeccionament dels seus estudis i per la recerca en l'àmbit de les humanitats. Cursà el Màster en Formació del Professorat a la Universitat Autònoma de Barcelona (2015) i ha fet estades de docència i investigació a la Universitat de Cork (Irlanda) i a la Sorbonne IV, de París. Ha participat en nombrosos congressos i ha publicat els resultats de les seues recerques en revistes com *Caplletra*, *Scripta*, *Mirabilia* i *eHumanista*. El llibre que ara publica la Universitat de València ha estat guardonat amb el Premi Joan Coromines de 2018, que concedeix la Societat Coral El Micalet. Cal destacar que Alaitz Zalbidea ha sabut compatibilitzar aquesta intensa activitat acadèmica i investigadora amb una forta implicació en un grup de música actual, Ten Rusty Strings, compromés amb la reivindicació de la normalitat cultural del nostre poble.

Amb l'estudi del dietari de don Nicolau i l'escorcoll de la documentació familiar, Alaitz Zalbidea ha volgut reivindicar també la memòria del seu besavi per mitjà d'un llibre, concebut per a un públic ampli, que permet aproximar-nos a la personalitat del nostre homenot, exemple d'empresari, de mecenes i de líder cívic, que va tenir un gran protagonisme cultural en els anys 1934 i 1935. Bastarà recordar que durant el bienni susdit, don Nicolau va ser president del Centre d'Actuació Valencianista, de Lo Rat Penat i de Proa, entitats cíviqves que pretenien promoure la valencianització d'una societat no conscienciada sobre els seus orígens i la seua identitat. Són els anys en què els escriptors i les associacions culturals intentaven aplicar la normativa emanada de l'acord ortogràfic de Casteló (1932). El dietari d'aquella època, del qual se'ns donen diversos fragments a l'apèndix, reflecteix també un dels moments més emotius de la vida de don Nicolau. Ell, juntament amb Manuel Sanchis Guarner i Josep Giner i Marco, havia elaborat una proposta de recuperació i normativització de la toponímia major del País Valencià. Doncs bé, en novembre de 1935, tots tres acolliren a València una ambaixada científica de Barcelona, formada per Joan Coromines, Pompeu Fabra, Ramon Aramon i Serra i Josep Maria de Casacuberta, amb l'objectiu d'intercanviar i compartir criteris per tal de fer efectiva l'esmentada proposta de nomenclàtor normatiu. Don Nicolau contà en el seu dietari els detalls que més li cridaren l'atenció en aquella trobada memorable. Entre les observacions més curioses hi ha l'apel·latiu que aplicà a Fabra: «gran decidor».

No cal dir que el dietari corresponent a 1934-1935 aporta moltes altres notícies d'interés historicocultural vistes des de la perspectiva del seu autor. Un dels aspectes més interessants és la desfilada de personatges tractats pel nostre patrici (Gaetà Huguet, Joan Josep Senent, Ricard Sanmartín, Carles Salvador, Adolf Pizcueta, etc.), que Alaitz Zalbidea ha mirat d'identificar tant com ha pogut. També reflecteix aquest dietari una de les màximes preocupacions de don Nicolau: la identitat filològica del valencià i les relacions dels valencians amb la resta de l'àmbit lingüístic català. En un ben intencionat esforç de superar les suspicàcies regionals, don Nicolau propugnà l'ús del terme *Bacàvia* i del gentilici *bacavés* per a designar amb un nom únic totes les terres de llengua catalana i un nom únic per a la llengua compartida. No menys interessant és com expressa el seu desencís amb Lo Rat Penat, per considerar-lo –ell que era dretà, però moderat– massa escorat a la dreta i, doncs, incapaç d'integrar valencianistes de tot l'espectre ideològic. Defensor d'un valencianisme cultural al marge de les pugnes polítiques partidistes, preferí mantenir sempre una difícil independència apolítica. Un criteri que s'aplicà a si mateix quan decidí donar-se de baixa del Centre d'Actuació Valencianista –que acabà transformant-se en el Partit

Valencianista d'Esquerra—, en observar-hi una excessiva inclinació a l'esquerra. No ho tenia gens fàcil don Nicolau en aquells anys de la II República espanyola, excessivament tensionats per la conflictivitat social i la polarització política.

L'interés del dietari de 1934-1935 ultrapassa aquests aspectes de caràcter historicocultural, ja que aporta una informació molt valuosa sobre el valencià de l'època, sobre el seu valencià tan peculiar, esquitxat d'arcaïsmes, dialectalismes i mots de creació pròpia, i sobre la vida quotidiana d'un home inquiet, observador atent de la realitat que l'envolta, preocupat per qüestions no únicament cíviques sinó també erudites, com són la toponímia, l'arqueologia, la història medieval, la lexicografia, etc., que ens retraten una biografia apassionant. La vocació lingüística de Zalbidea explica que hi haja dedicat una atenció especial a la llengua emprada pel seu besavi en el dietari.

Tanca el llibre un interessant apèndix documental, on, a més de poder assaborir la llengua de don Nicolau, se'ns ofereixen extrets del dietari corresponents als anys de la guerra i de la postguerra i del primer *desarrollismo*. La inclusió d'un índex onomàstic, de gran utilitat per a l'investigador, representa, sens dubte, un valor afegit.

La publicació d'aquest treball hauria de ser un esperó per a l'edició, completa o almenys selectiva, però en tot cas inajornable, d'un dietari que aporta notícies de primera mà sobre aspectes tan rellevants com els problemes d'arrelament del valencianisme polític, la vida a València sota l'amenaça de les bombes durant la guerra civil, els afusellaments de Paterna, les multes per parlar valencià en la postguerra, el naixement de l'Editorial Torre, l'exposició a València del *Diccionari català valencià balear*, els contactes amb catalans, baleàrics i algueresos, els Cursos de Llengua valenciana de Lo Rat Penat, etc.

Cal felicitar l'autor per haver-nos oferit aquest tast de memorialística valenciana tan singular i per haver-nos fet interessar per un personatge valencià tan admirable i estimable. Tant de bo que Alaitz Zalbidea s'engresque més prompte que tard en la transcripció de tot aquest llegat, hui ja patrimoni de la memòria històrica dels valencians.

ANTONI FERRANDO FRANCÉS
Universitat de València

INTRODUCCIÓ

Durant els darrers anys, les diferents veus que han configurat el panorama de la literatura memorialística en català han esmerçat temps i esforç per tal que aquests papers en forma de dietaris, memòries, successos, notícies i manuscrits d'aquesta mena no restassen en oblit. De fet, gràcies al treball dels especialistes de les diferents universitats del domini lingüístic catalanoparlant, s'ha bastit un corpus massís d'escrits redactats en la llengua nostrada de l'època medieval ençà i, així mateix, s'han portat a terme diversos congressos i seminaris relacionats amb aquesta qüestió, la qual cosa evidencia que, malgrat l'escassetesa de mercat lector, hi ha un interès creixent pel rescat i la posada en valor d'aquesta literatura.

És cert que l'anomenada literatura memorialística, l'objectiu de la qual és deixar memòria per a l'esdevenidor, no deixa de ser una etiqueta rebel i gairebé invisible per al públic, però essencial per preservar els episodis més importants de la nostra història, així com per contribuir-hi amb els diversos aspectes lingüístics i culturals que s'hi tracten.

I és que la memorialística té un doble interès: la proximitat a la llengua col·loquial i les dades, molt vivaces, que es desprenen de la vida quotidiana de l'època en què s'escriu. Les terres de llengua catalana han produït, des de l'època medieval, un corpus ben digne d'aquest tipus de literatura, que té un valor afegit per raons històriques. La pèrdua de l'oficialitat del català, la manca d'ensenyament en la llengua pròpia i l'alfabetització en castellà a partir del segle XIX van fer molt excepcionals les memòries i els dietaris escrits en la nostra llengua, la qual reflectia aleshores el desgavell d'una escriptura no filtrada per la manca d'un procés educatiu i per la desorientació ortogràfica i els calcs morfosintàctics i lèxics del castellà.

Particularment, el País Valencià, sotmés durant el segle XIX als costums lingüístics de Castella i interferit notablement per l'idioma dominant, va patir una minva dels usos escrits en la llengua autòctona gairebé total, amb la qual cosa solament han arribat a les nostres mans testimonis memorialístics en valencià de manera anecdò-

tica, sense a penes pes literari. No és fins al primer terç del segle xx que es donen a València una sèrie d'agradables excepcions. Entre aquestes brillen, per la quantitat de textos escrits, per l'interés objectiu de les dades sobre els costums i la vida econòmica i intel·lectual de la zona central del País Valencià i per ser testimoni d'un dels últims moments del prefabrisme, les memòries de Nicolau Primitiu Gómez Serrano (1877-1971), escrites entre els anys 1916 i 1971, i que no són sinó el retaule de la vida cultural de cada època i, de retop, el calaix en què l'autor serva moltes de les seues teories arqueològiques i les seues observacions toponímiques i filològiques, en general. Tot això, unit a la seua pràctica quotidiana, emmarcada dins de les esferes intel·lectuals del valencianisme, suscita un interés lingüístic i literari evident per als professionals de la història de la llengua i literatura catalanes.

En qualsevol cas, aquestes memòries de Nicolau Primitiu traspuen una sinceritat que no sempre està present en les obres editades que s'adrecen a un públic lector. En aquest sentit, hi ha unes paraules de Francesc Ferrer Pastor que s'hi avenen de meravella: «de vegades en la lletra pública un es limita a dir el que creu [que] ha de caure bé al lector i deixa d'expressar les pròpies conviccions» (1980: 21). No cal dir que han estat diverses les motivacions que ens han estimulat a emprendre aquest treball. Amb el present estudi, ens acostem a la realitat més íntima del valencianisme dels anys trenta, a les observacions toponímiques, dialectològiques i gramaticals més detallades del patrici, així com al seu model lingüístic primerenc, i a les diferents concepcions nacionals i lingüístiques que basteixen el seu pensament, que influiran en les seues obres publicades. Així mateix, considerem que la salvaguarda i coneixement del nostre patrimoni cultural és una tasca obligatòria per a comprendre el nostre present.

El nostre propòsit, ara, és posar en relleu les memòries de Nicolau Primitiu Gómez Serrano i fer-ne l'estudi pertinent, com un testimoni d'afecte cap a un patrici valencià de conducta exemplar, de fidelitat lingüística absoluta, de generositat admirable i d'implicació i compromís per la llengua i pel país.

1. LA MEMORIALÍSTICA CATALANA DE L'ÈPOCA CONTEMPORÀNIA: UNA PERSPECTIVA HISTÒRICA

L'etiqueta *literatura memorialística* abraça aquells documents en què l'autor deixa constància dels successos i les notícies que l'envolten, així com de qualsevol dada o reflexió íntima, de vegades sense precisió cronològica, a manera d'assaig particular. El context sociocultural ha marcat el contingut de cada un dels dietaris escrits a casa nostra, de manera que a partir del segle XVII veiem un increment dels escrits de caire memorialístic i alhora un notable descens en la producció en llengua catalana com a conseqüència de la pèrdua de l'oficialitat de la llengua pròpia d'ençà les primeries del segle XVIII. Aquest fet, que afectà directament la competència escrita dels valencians en la llengua del país, i doncs en la memòria privada, repercutí considerablement en les actituds lingüístiques, que apartaven el català dels espais d'una certa formalitat i l'arraconaven al folklore i als usos familiars. A més, l'esclat de la premsa periòdica al segle XIX minvà la necessitat d'escriure documents de memòries i el gènere memorialístic es converteix en un gènere rar. De fet, la literatura epistolar substitueix en gran part la literatura memorialística, i aquesta, en esdevenir excepcional, tornarà a ser revalorada al tombant del segle. Una panoràmica d'aquest tipus de literatura ens podrà ajudar a comprendre les circumstàncies i la singularitat que envolten la tasca memorialística de Nicolau Primitiu Gómez Serrano.

1. SEGLES XVIII-XIX

El darrer testimoni de l'ús del valencià en un dietari abans del segle XX fou l'obra de mossén Josep Esplugues, capellà de Montaverner, a finals del segle XVIII, que amb el seu *Llibre de la església parroq[ua]l dels sans apòstols*, ha permès que reputats investigadors com Vicent Escartí (1998, 1999, 2010) o Emili Casanova (2002) n'hagen extret el suc i pogut fer constar la continuïtat dels dietaris en català a casa

nostra. Les notes abracen el període de 1732 a 1761 i relaten la vida i els costums de la població de Montaverner. Aquest testimoni palesa la naturalitat en l'ús de la llengua pròpia de l'autor en l'escriptura, en una època afectada d'una bona dosi de diglòssia. A més, s'hi observa un llenguatge ric amb ús de formes col·loquials i vives.

Més enllà de les fronteres estrictament valencianes, d'aquell període també conservem el testimoni de Joaquim Fiol i Estada (1782-1788) que, a Mallorca estant, va escriure un voluminós dietari en què presenta la vida i els costums palmesans de finals del XVIII, així com un retaule perfecte del món de les lleis d'aleshores, ja que fou membre de la baixa noblesa palmesana, catedràtic de Dret a la Universitat de Mallorca i un advocat de prestigi. El dietari només comprén un període de sis anys (1782-1788), fou recuperat per Antoni Pons durant la dècada dels anys trenta –encara que no de manera íntegra– i Carme Simó (2014) ha estat l'encarregada de preparar-ne una nova edició. La castellanització imperant que, a poc a poc, anirà farcint la llengua nostrada és ben evident en aquest volum. De fet, el dietari del Dr. Fiol està escrit en un català molt castellanitzat, concís, encara que usat amb un registre formal i amb un lèxic ric (Simó 2014).

Així mateix, el filòleg Jordi Carbonell va posar en relleu la vasta producció de textos d'aquesta mena a l'illa de Menorca, un testimoniatge excepcional i sense precedents dins el conjunt de la nostra literatura. L'època setcentista menorquina fou batejada per Carbonell (2017: 176) com a «període menorquí de la literatura», atés el gran paper de l'illa en les lletres catalanes. El seu criteri se sustentava en diverses qüestions: la llengua vernacla s'ensenyava a les escoles de l'època, s'utilitzava en les corporacions públiques i s'emprava per a temes literaris, lingüístics, històrics i científics en la Societat Maonesa de Cultura, una acadèmia fundada insòlitàment dins d'un clima de declivi per a la llengua catalana després del triomf de Felip V. Un poc contra corrent, la societat menorquina maldava per mantenir l'estatus oficial de la llengua catalana dins l'illa; de fet, Carbonell (2017: 177) recorda que «fins el governador anglès sir Richard Kane, que la parlava, la utilitzava en moltes de les seves ordres i bàndols». L'investigador ens il·lustra amb els següents dietaris escrits a Menorca a finals del XVII i principis del XIX: les *Notícies antigues de l'illa de Menorca*, del sacerdot i dramaturg Francesc Mercadal; el *Diari de Mahó, 1776-1826*, de Joan Roca i Vinent; el *Diari, 1774-1854*, de Josep Sancho i fins i tot un publicat anualment, el *Pronòstich diari*, des del 1776 fins al 1837. Així mateix, rescata dietaris de corsaris, com el de Jaume Soler o el de Miquel Amengual.

Val a dir que a Catalunya també es produïren textos de gran valor literari. Un dels testimonis més rellevants fou el dietari de Rafael d'Amat i de Cortada, baró de

Maldà, titulat *Calaix de sastre, en què s'explicarà tot quant va succeint a Barcelona i veïnat des de mig any de 1769, a les que seguiran les dels altres anys esdevenidors per divertiment de l'autor i de sos oients, annexes en el dit Calaix de sastre les més mínimes frioleres*, del qual s'han publicat fragments. Escrit entre el 1769 i el 1819, narra els successos de la Catalunya d'aleshores des de la perspectiva de la noblesa. El document supera l'austeritat dels llibres de notes d'aquella època, en els quals només hi havia comptes i notes soltes. Al text, els escrits de caire circumstancial es barregen amb una dura crítica social. Al cap i a la fi, és un retaule en què l'autor no s'està de reflectir humorísticament les coses més quotidianes (el que menja, el que fa cada dia amb la seua família) alhora que descriu els costums catalans i relata els episodis festius i els viatges que fa. Tot això, amanit amb un to burlesc i subjectiu que converteixen el seu relat memorialístic en una mena de protoperiodisme costumista.

El canvi de segle fou paït de diferent manera en cadascun dels territoris, però el que resulta evident és que, cada vegada més, augmenta l'ús del castellà en la memorialística i hi disminueix l'ús del català. A Catalunya, entre els papers memorialístics en llengua vernacla que s'hi han pogut conservar, trobem diferents tipologies: llibres de comptes i notes soltes, com és el cas d'autors com Fèlix Torres, Amat de Palou o Joan Geronés; llibres de notes i comptes familiar, com el de la família Mariscot de Camós (1846-1914); autobiografies, com les memòries d'Isabel Piferrer (1814-1882); memòries barrejades amb autobiografia, com les de Pelegrí Casades, etc.¹

Els documents més interessants i que apleguen una qualitat literària més evident són les cròniques històriques o d'esdeveniments bèl·lics d'aquell segle, com foren els setges de Girona o la Guerra del Francès. De fet, el dietari d'Isidre Mata del Racó, escrit el 1813, evidencia la brutalitat de la Inquisició espanyola, encara latent durant aquells anys.

El màxim exponent d'aquest segle XIX serà Jacint Verdaguer, el famós escriptor renaixencista, que va emprar en les seues obres un català culte, acurat i amb moltes influències clàssiques. Així ho palesa també el seu llibre *Dietari d'un pelegrí a Terra Santa* (1889), un tipus de dietari inserit en l'anomenada «literatura de viatges». De fet, Anna Esteve (2010: 62) considera Verdaguer com un dels autors «puntals d'aquest gènere».

1. En aquest sentit, la base digital <www.memoriapersonal.eu> ens ha sigut de gran ajuda perquè aglutina la referència de molts documents memorialístics dels territoris de llengua catalana. Ha estat elaborada pel Grup de Recerca d'Història Moderna Manuscrits, de la Universitat Autònoma de Barcelona (grupsderecerca.uab.cat/manuscrits/), amb el qual hem tingut l'honor de col·laborar.

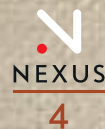
Al País Valencià, en canvi, la irrupció dels sectors renaixencistes i llur literatura incipient, units a la consolidació de periòdics com *Las Provincias* o *El Mercantil Valenciano* i publicacions com *El Mole* apaivagaven la necessitat d'escriure notícies i successos de caire privat. Si que és cert, però, que alguns investigadors han donat rellevància a la producció de memòries escrites en castellà durant aquell segle, com és el cas del professor Escartí (2010), que ha conformat una notable panoràmica del període vuitcentista d'aquesta mena de literatura, encara no hi ha cap indicatiu que ens indique la presència sòlida de reculls extensos de memòries en valencià. Això no obstant, han perviscut notes que, tot i ser en castellà, traspuen una certa valencianitat, com les notes de viatge publicades per Teodor Llorente al diari *Las Provincias*. En efecte, conservem els escrits d'alguns personatges renaixencistes que van plasmar en paper i després publicar en premsa les cròniques de les eixides del Centre d'excursions científicoliteràries i artístiques de Lo Rat Penat, gràcies a les quals podem conèixer el patrimoni cultural del País Valencià a través del valencianisme. De fet, també han pervingut alguns llibres de viatges d'aquests autors que es movien al voltant de les esferes del ratpenatisme. El cas del canonge Josep Sanchis Sivera n'és un exemple, tot i que els seus escrits són ja de principis del segle xx: *De Valencia a Cádiz* (1901), *Dos meses en Italia* (1902), *Dos días en Lourdes. Excursión a la Cueva Santa* (1903), *Una visita al Gran San Bernardo* (1905), *De Alemania, notas de viaje* (1906), *Una excursión a Mallorca* (1914), etc.

De la mateixa manera, investigadors novells com Jacob Mompó (2015) han exhumat documents ben interessants de la vida de personatges valencians de llocs com la Pobla del Duc, per exemple, a les acaballes del segle XIX, escrits en llengua castellana. Al capdavant, podem dir, amb total seguretat, que la recerca tenaç i constant ens brindarà un panorama assaonat del segle XIX valencià, si més no per a traçar un pal·li literari digne en termes de memorialística.²

2. EL SEGLE XX

Si bé és cert que Catalunya fou el territori catalanoparlant que més sòlidament va resistir el canvi de paradigma del segle XIX amb l'aparició de la premsa regular, la producció dietarística en català a principis del segle XX encara és ben minsa en

2. Darrerament, arran de comunicacions i seminaris en relació amb aquest camp, s'ha publicat un monogràfic al número 43 de la *Revista Internacional d'Humanitats*, anomenat «Construint la memòria: una aproximació a la literatura memorialística (ss. XVI-XX)», al qual es pot accedir a <<http://hottopos.com/rih43/index.htm>>.

Amb l'estudi dels dietaris de Nicolau Primitiu Gómez Serrano (1877-1971) i la recerca de la documentació familiar, l'autor ens endinsa en la memòria de l'empresari suecà, exemple de mecenes, que exercí alhora d'intel·lectual i de líder cívic. El seu llegat dietarístic, fruit d'una incansable activitat gràfomana, forma part d'un vast projecte de memòria personal que abraça un període de més de cinquanta anys (1916-1971).

Encara que el llibre se centra en l'anàlisi del manuscrit *Varia I* (1934-1935), l'autor en completa l'estudi amb la consideració de diversos textos dels volums dietarístics més importants, amb l'objectiu d'oferir al lector una visió més arrodonida de les aportacions de don Nicolau sobre els aspectes més recurrents de seu ideari: les connexions entre llengua i nació, el valor històric de la toponímia, la visió del valencianisme i les relacions del País Valencià amb Catalunya i Balears.

El *Varia I* reflecteix el punt de vista privilegiat d'un home que fou president de diverses entitats culturals durant els anys convulsos de la II República i a qui tothom considerava una persona de consens i de conciliació entre els valencianistes de l'època. Don Nicolau fou un dels escassos membres de la burgesia valenciana que es manifestà lleial a la llengua i al país, de paraula i de fet, en un moment en què la burgesia valenciana, encara que majoritàriament valencianoparlant, tendia a adoptar el castellà com a llengua de cultura i de relació. El llibre que tenen els lectors a les mans, a més d'acostar-nos a l'obra inèdita, que servava, relligada, en calaixos i presatges, vol ser, alhora, una vindicació del seu valencianisme exemplar.

Alaitz Zalbidea Berenguer (València, 1992) és filòleg i doctor en Llengües, Cultures, Literatures i les seues aplicacions per la Universitat de València. Actualment exerceix de professor a la Universitat Cardenal Herrera-CEU i a l'Escola d'Adults de la Pobla de Vallbona. Ha publicat diversos treballs a revistes d'impacte com *Caplletra*, *Mirabilia*, *eHumanista*, *Scripta* o *Revista Internacional d'Humanitats*, i ha participat en nombrosos seminaris i congressos nacionals i internacionals a les universitats de València, Alacant, Barcelona, Bamberg, Leeds, Bucarest, Cork, etc.

Per la investigació que ara veu la llum en aquest volum –síntesi d'un tema desenvolupat àmpliament en la seua tesi doctoral–, l'autor va estar guardonat amb el Premi Joan Coromines d'Investigació Filològica, Històrica o Cultural (2018) que atorga anualment la Societat Coral El Micalet.